

EL CASTELL DE MONTJUÏC: UNA BREU INTRODUCCIÓ A LA SEVA HISTÒRIA (SEGLES XVII-XIX)¹

MATEU GUITART I MOLINA

Resum

El castell de Montjuïc era una de les fortificacions més importants que posseïa Girona perquè defensava la muntanya de la Barrufa, que era l'entrada natural de les invasions franceses. Les primeres dades d'una fortificació en aquesta muntanya, en època moderna, les trobem en els darrers estadis de la guerra dels Segadors, a mitjan segle XVII, però, llavors, tan sols era una fortificació feta de feixina, que ràpidament desaparegué. El 1675 es construï un altre fortí, també de feixina, per defensar Girona d'un imminent atac francès. De resultes del combat, el fortí fou completament destruït, però salvà Girona d'un probable setge. Inmediatament després de la retirada francesa, s'inicià la construcció de l'actual castell, com també la fortificació de la zona de les Pedreres. Finalitzada la guerra de Successió, i al llarg de tot el segle XVIII, es reformà per tal de corregir les febleses mostrades durant el setge de 1710. El darrer acte de servei fou durant la guerra del Francès, en la qual patí dos

Abstract

The castle of Montjuïc was one of the most important fortifications in Girona because it defended the Barrufa Mountain, which was the natural entrance of the French invasions. The earliest evidence of a fortification on this mountain can be found in the late stages of the R eapers' War, in the mid-seventeenth century, but then, it was only built by stone filled wooden structures, which quickly disappeared. Another fortification was built in 1675 as a French attack was expected at any time. As a result of the fighting, the fort was completely destroyed, but saved Girona from a probable siege. Immediately after the French withdrawal, the construction of the current castle, as well as the fortification of the Pedreres area, began. After the War of Succession, and throughout the eighteenth century, it was reformed to correct the weaknesses shown during the siege of 1710. The last act of service was during the French war in which it suffered two sieges, between 1808 and 1809. During the French withdrawal in

¹ El contingut d'aquest article forma part d'una tesi doctoral, en fase de redacció, que versa sobre el procés de fortificació que es produí a Girona entre les guerres dels Segadors (1640-1659) i de Successió Espanyola (1705-1714).

setges, entre el 1808 i el 1809. Durant la retirada francesa, el 1814, fou inutilitzat i ja no tingué cap més valor defensiu.

1814, it was rendered unusable and no longer of any defensive value.

Paraules clau

Montjuïc, muntanya de la Barrufa, guerra dels Segadors, guerra de Successió espanyola, guerra del Francès, Girona

Key words

Montjuïc, Barrufa's mountain, Reapers war, Succession war, Napoleonic war, Girona

CONSIDERACIONS ESTRATÈGIQUES PER A LA DEFENSA DE GIRONA

El Tractat dels Pirineus (1659) no tan sols implicà una mutilació territorial de Catalunya, sinó que també desarticulà el sistema defensiu hispà, que descansava entorn de les fortaleses de Salses i de Perpinyà.² És en aquest punt on canvià la història de Girona, atès que *de facto* es convertí en una plaça forta, car era l'única població relativament pròxima a la frontera que tenia prou capacitat per sostenir una guarnició suficientment forta per aturar un exèrcit francès.³ Malgrat això, la idea que fos la capital gironina el baluard protector de la frontera a l'Empordà fou motiu de discòrdia en l'alt comandament espanyol. De fet, i a grans trets, hi havia dos corrents de pensament, un que defensava que Girona havia de tenir un paper cabdal en la defensa de la frontera, mentre que un altre afirmava tot el contrari. En un consell de guerra de 1655 el marquès de Mortara defensà que Girona era "*infortificable toda, por [ser] un gran recinto, por*

² El Tractat dels Pirineus és un dels temes que més s'ha debatut. Dins de l'àmplia bibliografia citarem les obres que més hem consultat: SERRA, Eva (2008). "El Tractat dels Pirineus 350 anys després", *Catalan Historical Review*, 1, p. 223-238. SANABRE, J. (1956). *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, p. 577-604. Específicament sobre la problemàtica de com defensar la nova frontera: ESPINO, A. (2014). *Las guerras de Cataluña*. Madrid: Edaf, p. 54-175. HERNÁNDEZ, F.X. (2003). *Història militar de Catalunya*. Vol. III: *La defensa de la Terra*. Barcelona: Rafael Dalmau, p. 140-143.

³ Tot i haver encara importants buits bibliogràfics, la convulsa història de Girona del segle XVII es pot resseguir a partir de la següent bibliografia: MIRALPEIX, F.; TORRES, X. (2015). *Girona moderna (segles XVI-XVIII). De l'obrador al baluard*. Girona: Ajuntament de Girona. BUSQUETS, Joan (1991-2000). "La Revolta catalana i les guerres de final de segle", COSTA, L. (Dir.). *Història de Girona*. Girona: ADAC. BUSQUETS, J.; SIMON, A. (1993). *Girona al segle XVII*. Quaderns d'Història de Girona. Girona: Ajuntament de Girona; Diputació de Girona.

la riviera que pasa por el medio de ella y por las eminencias de afuera que la mandan".⁴ Un cop descartada Girona, el debat decaigué pel fet que la prioritat era fortificar Puigcerdà, sense descuidar altres places com Palamós o Roses.⁵ Precisament, la dificultat de teixir un sistema defensiu estructurat que, bàsicament, pivotaria entorn de la construcció de fortificacions en llocs clau (Puigcerdà i Peralada/Vilabertran principalment) i d'actualitzar-ne d'altres (Roses, Palamós, Girona, Hostalric...) donà veu a un cert grup de comandaments espanyols que, si bé no posaven en dubte aquest model, sí que eren conscients de la feblesa financera de la monarquia hispànica i propugnaven que el gros dels recursos econòmics es destinés a mantenir un potent exèrcit de maniobra equipat i ben pagat. Fadrique Enríquez sintetitzà l'ordre de les prioritats en un consell de guerra: "*En primer lugar se debe acudir á la gente y al sustento della, en segundo á las municiones, y en el último pondrá siempre los gastos de fortificaciones*". Per si no havia quedat prou clar, encara ho explicità molt més en aconsellar que "*un batallón de cuatro ó cinco mil infantes será á V.M. de mas servicio que una plaza fortificada sin guarnición ni ejer cito que la socorra*".⁶ Cal dir, però, que aquesta no fou l'opinió majoritària de l'estament militar, atès que el convenciment general era que tan sols un complex sistema defensiu podria aturar les envestides del potent exèrcit francès. No obstant això, a partir de la guerra de Devolució (1667-1668) es percep un canvi de visió sobre la importància estratègica de Girona. Gabriel de Llupià, el governador de Catalunya, afirmà que Girona era la "*plaza de armas que se sustentan [totes les fortificacions de la frontera]*". Els jurats gironins li respongueren exposant-li l'enorme cost que tindria si es materialitzava la proposta i, a continuació, afirmaren que no podrien assumir-lo.⁷ En un consell de guerra de 1672, Luis de Córdova assegurà que "*Gerona es la principal Plaza de Armas que vuestra Mag [estad] tiene en la frontera por hallarse en el centro de*

⁴ Archivo General Militar de Madrid (AGMM). Colección Aparici (CA). Lligall 1861 (1655). *Parecer del marques de Mortara sobre la fortificación de las plazas de Gerona y Vique*. La riviera era el riu Onyar i les eminencias eren les muntanyes que hi ha l'entorn de Girona.

⁵ ESPINO i MARTÍ, *op. cit.*, p. 19-55. Arxiu Municipal de Girona (AMGi). Manual d'Acords (MA). 1663. *Concilium Generale*. 13 de juny, f. 106-108. El Consell General acordà prestar a la monarquia 4.800 lliures per millorar les fortificacions de la frontera.

⁶ CÁMARA, A. (2013). "La fortificación: el imperio de la geometría", a RIBOT, L. (Coord.). *Historia Militar de España. Edad Moderna II. El Escenario Europeo*. Madrid: Ministerio de Defensa, p. 341-367. AGMM. CA. Lligall 1850. (1654). *Consulta de la Junta de Guerra de 3 de febero de 1654 sobre la importància de fortificar á Gerona*.

⁷ AMGi. MA. 1667. *Concilium Generale*. 14 de juny, f. 212v-215 i *Carta al Señor Governador de Cataluña*. 15 de juny, f. 219.

todas demas Plazas y esta está la mas desnuda de fortificaciones no teniendo ninguna perfeccionada".⁸ Per contra, l'any següent el marquès de San Germán desaconsellà que Girona fos el centre del sistema defensiu car era "*impracticable que se ponga en forma defendible por quedar esta debajo de una montañá*".⁹ Llavors es proposà que la fortificació s'alcés a Peralada, però l'enorme cost ho feu inviable. Girona, que era una gran defensora d'aquest projecte, prometé dues vegades contribuir-hi amb 4.800 lliures.¹⁰ El debat estratègic s'alterà de sobte quan es conquerí la fortalesa de Bellaguarda el 1674 car semblava que, per fi, la frontera es podria tancar amb un cost mínim atès que controlava el coll del Pertús, la principal via d'accés entre els regnes d'Espanya i de França. La pretesa seguretat s'esvaí menys d'un any més tard, quan un exèrcit francès, a les ordres del duc de Schomberg, travessà la frontera pel coll de Banyuls. La invasió francesa arribà fins a Girona, on va destruir-li el fortí de feixina de Montjuïc, i, després d'un rodeig per la costa, recuperà la fortalesa de Bellaguarda.¹¹ El resultat no podia ser més demolidor: la frontera restava oberta i s'havia comprovat que, o bé es construïen unes quantes fortificacions per tancar tots els passos fronterers o, alternativament, calia buscar-ne una, situada a la rereguarda, renunciant, això sí, a l'Empordà cada cop que l'exèrcit francès entrés a Catalunya. És en aquest marc, i segurament dins el virregnat del duc de Bournonville (1678-1684), que es reconegué la importància de Girona com a plaça forta. I la millor expressió la trobem en una resolució del consell de guerra del 17 de febrer de 1679, segons la qual era "*inescusable el acabar de fortificar á Gerona por ser Plaza de Armas de aquella fontera*". Però, encara afegia "*que seria bien para conserbar al Ampurdan fortificar á Perelada, ó, Vilabeltran, aunque costaria mucho, y no bastaria para cubrirlo ni conserbarlo todõ*".¹² Quatre anys més tard quedà exposada amb tota claredat l'estratègia, defensiva, de l'exèrcit espanyol: "*Que lo más expuesto aun ahora son las plazas de la vanguardia, y sobre todo Camprodon y Castellfollit (faltan además Ruigcerdá, y de poner a Ugel en defensa)*

⁸ AGMM. CA. Lligall 2267. (1672). *Del tratado de fortificaciones contenido en el papel que havia dado Luis de Córdoba Laso de la Vega.*

⁹ AGMM. CA. Lligall 2287. (1673). *Consulta del Consejo de Guerra á S. M. De 8 de noviembre de 1673 sobre el reconocimiento de la frontera de Cataluña por el Marqués de S[an] German.* La muntanya era les Pedreres.

¹⁰ AMGi. MA. 1673. *Adjunctio Belli.* 13 d'octubre, f. 249-251. MA. 1674. *Concilium Generale.* 12 de març, f. 83-85.

¹¹ QUINCY, marquis de (1726). *Histoire militaire du regne de Louis le Grand.* Vol. I. Paris, p. 455-459. ESPINO i MARTÍ, *op. cit.*, p. 57-81.

¹² AGMM. CA. Lligall 2.442. (1679). *Copia de parrafos de [la] Consulta del Consejo de Guerra á S.M. de 17 de febrero de 1679 sobre [las] fortificaciones de Cataluña.*

Cadaqués, Rosas y Palamós a la mar, y Gerona en medio de todas estas para abrigo de un ejército pequeño, que no pudiese tener la campaña abierta por la fuerza del enemigo.¹³ És obvi pensar que més que l'establiment d'una estratègia fou la constatació de la incapacitat de la monarquia hispànica de teixir un veritable sistema defensiu a la frontera. Per tant, simplement, s'oficialitzà els procediments seguits fins llavors i que seria la tònica futura: quan entrava un exèrcit francès per l'Empordà, les tropes espanyoles, que sempre estaven en inferioritat numèrica i material, reculaven sense presentar batalla fins a Girona. Amb tot, anys més tard encara hi havia veus que reclamaven retornar a la vella idea de fortificar Peralada per defensar millor la frontera, però, com sempre, es topà amb la permanent manca de recursos.¹⁴ Així, calgué esperar més de seixanta anys per veure el vell somni de tenir la frontera tancada amb la fortificació a l'Empordà. Tanmateix, aquesta no es bastí ni a Peralada ni a Vilabertran, sinó a Figueres, amb el castell de Sant Ferran.¹⁵

LA GEOGRAFIA COM A CONDICIONANT DE LA DEFENSA

Un aspecte que generava un consens quasi generalitzat en l'alt comandament espanyol era que la complexa orografia que hi ha en l'entorn més pròxim de Girona provocava que fos una plaça difícil de defensar, atès que calien molts homes per tenir tots els llocs ben coberts.¹⁶ Dintre de l'ordre de prioritats, controlar la muntanya de les Pedreres era fonamental per tenir Girona sota control. De fet, si es perdia aquesta, quasi immediatament queia també la ciutat, com ocorregué l'any 1694. Per tant, no ens ha d'estranyar gens que

¹³ AGMM. CA. Lligall 2.613. (1683). *Consulta del Consejo de Guerra á S.M. de 14 de julio de 1683 sobre el estado de las fortificaciones de las plazas de Cataluña.*

¹⁴ AGMM. CA. Lligall 2.829. (1690). *Consulta del Consejo de Guerra á S. M. de 20 de agosto de 1690 sobre [las] fortificaciones en Cataluña.*

¹⁵ CARRILLO, J. (2014). "Los ingenieros. Fortificación en España y Ultramar", IGLESIAS, C. (Coord.). *Historia Militar de España. Edad Moderna III. Los Borbones.* Madrid: Ministerio de Defensa, p. 217-218.

¹⁶ Entre els segles XVII i XVIII es constatà clarament que fortificar un punt elevat era erroni, a diferència de la pràctica constructiva dels segles anteriors, ja que el cost era major, l'accés a l'aigua era més difícil, però, per damunt de tot, la facilitat que tenia l'enemic per bloquejar una fortificació elevada amb poques tropes. Un bon exemple fou la campanya francesa de 1675 que finalitzà amb la recuperació del fort de Bellaguarda que retenien els espanyols. DUFFY, CH. (1975). *Fire & Stone. The Science of Fortress Warfare (1660-1860).* Londres-Vancouver: David & Charles, p. 28-30.

aquest punt fou on es produí el primer combat “modern” de la història de Girona durant el fallit setge francès de 1653.¹⁷ La seva importància recomanà que s’hi construís el fort del Conestable, que durant més de vint anys fou de feixina. Però, a conseqüència del citat setge de 1694, es va fortificar exhaustivament.¹⁸ Al costat de les Pedreres, i a tocar de la vall de Sant Daniel, hi ha la muntanya de la O, que estava coronada pel monestir del Calvari, posteriorment reconvertit en un fort que mantingué el mateix nom. La particularitat d’aquest cim era que el possible accés dels enemics era molt vertical i abrupte, mentre que, pels defensors gironins, el camí era suau i fàcil de transitar-hi. També, si era pres, se’l podia batre des de les fortificacions de les Pedreres. En el cantó nord de la ciutat hi ha la muntanya de la Barrufa o Montjuïc, objecte d’aquest estudi, que té una peculiaritat que condicionà la seva defensa i, de retruc, la de Girona. Aquesta elevació presenta una evident manca de regularitat en el cim atès que té una part, la que mira cap a Girona que està deprimida, mentre que en el cantó nord hi ha dos profunds barrancs que vigilen l’accés del Pont Major i de la Vall de Sant Daniel, respectivament. Per últim, en el cantó est, hi havia una petita elevació, un *padastro* com en deien els autors contemporanis, que facilitava enormement la tasca dels assetjadors, ja que els permetia estar a salvaguarda de l’artilleria del fort de Montjuïc. La part deprimida, que és on es construí el castell, queda dominada des de la ciutat i, de fet, també se’l podria batre des dels forts de les Pedreres. L’únic cantó on no hi havia cap muntanya a prop era el sector oest, que és on s’expandí notablement la ciutat, a partir de l’edat mitjana, i que es coneix com el Mercadal. Tanmateix, la visió no resultaria del tot completa si no es tingués en compte la xarxa fluvial que formen els rius Onyar, Güell, Galligants i Ter. El Galligants entra dins de Girona pel burg de Sant Pere i desemboca en

¹⁷ El 12 de juliol de 1653 arribaren les tropes franceses a Girona. Vora les quatre de la tarda les tropes que estaven a les trinxeres, situades entre Santa Eugènia i el riu Güell, foren retirades i enviades a ocupar la muntanya de les Pedreres. Poca estona més tard, els francesos intentaren ocupar la mencionada muntanya amb una força composta per 150 cavalls i 1.000 infants. Tanmateix, aquestes es trobaren que els soldats espanyols ja estaven ben fortificats i hagueren de recular. BUSQUETS, J. (1994). *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*. Vol. II. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 334-336.

¹⁸ Pel setge de 1694, GRAHIT, Emilio (1694). “El sitio de Gerona en 1694. Extracto de documentos inéditos”. *Revista de Gerona*, 18, p. 23-30, 54-62 i 86-92. QUINCY, *op. cit.* Vol. 3. París, p. 63-66. De forma resumida, el 1653 es construïren tres fortins de feixina: el Conestable, el dels Quatre màrtirs i el de la ciutat. A partir de 1675 els tres fortins foren refets, però amb pedra. Finalment, entorn del 1706/7 es refeu el fort del Conestable i es construïren dos fortins més: el dels Caputxins i el de la Reina Anna.

el riu Onyar. Aquest darrer, que és alhora un afluent del Ter, travessa de sud a nord Girona originant, des d'un punt de vista defensiu, una ciutat amb dos recintes murats, un a cada cantó del riu. El riu Güell, que és un afluent del riu Ter, no entrava dins de Girona però hi quedava molt a prop. Per últim, el riu Ter és el principal dels quatre i recull, directament o via Onyar, les aigües dels altres tres rius.¹⁹ Així, la defensa de Girona també quedava condicionada per aquesta complexa xarxa hidrogràfica que ocasionava més d'un maldecap amb les periòdiques inundacions que malmetien les estructures defensives.²⁰

LES PRIMERES CONSTRUCCIONS: ELS FORTINS DE FEIXINA

La historiografia ha considerat que la construcció del fort de Montjuïc es produí a mitjan segle XVII o, fins i tot, hi ha algun autor que defensa que es feu el 1653, sense especificar si fou anterior o posterior al setge francès que es produí aquell any.²¹ No obstant això, les primeres dades que proven la seva

¹⁹ MAROTO, J. (1991-2000). "El clima i les aigües", COSTA, Lluís (Dir.), *Història de Girona*. Girona: ADAC, p. 25-28.

²⁰ L'obra de referència per conèixer en detall les inundacions que es produïren a Girona entre el 1367 i el 1861 és: CHIA, J. de (1861). *Inundaciones de Gerona*, Girona: Imprenta y Libreria de Paciano Torres. Més recentment, RIBAS, A. (2001). "Girona, ciutat fluvial". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII, p. 11-24. Tanmateix, a vegades, com durant el setge de l'hivern de 1710 a 1711, els aiguats del pla de Girona també afectaren de ple els assetjadors, donant vanes esperances d'un possible aixecament del setge per la impossibilitat de poder executar qualsevol maniobra militar. CONSTANS, L. (1950). "Una crònica inédita de la guerra de Sucesión en Gerona". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, V, p. 91-92.

²¹ L'autor que possiblement ha estudiat més profundament la construcció del castell de Montjuïc ha estat Joaquim Pla Cargol. Dins de la seva ingent obra destacarem els següents títols: PLA, J. (1967). "El castillo gerundense de Montjuich", *Castillos de España*, 58, p. 313-327. PLA, J. (1962). *Gerona histórica*. Girona-Madrid: Dalmau Carles Pla. PLA, J. (1961). *Gerona arqueológica y monumental*. Girona-Madrid: Dalmau Carles Pla. PLA, J. (1953). *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses*. Girona-Madrid: Dalmau Carles Pla. Ell propugnava que el castell s'havia construït a mitjan segle XVII, però que en tot cas el 1675 ja estava construït i també les quatre torres annexes. La resta d'autors segueixen aquesta interpretació amb lleugeres modificacions: FABRE, J. (1986). *Girona entre 4 rius*. Girona: Ajuntament de Girona. DÍAZ, C.; TORRES, F. (1998). *Historia de las fortificaciones y alojamientos militares de Girona*. Saragossa: Institución Fernando el Católico. IGLÉSÍAS, D. (2003). *La muralla de Girona. Dels orígens a l'enderrocament*. Girona: Ajuntament de Girona; Institut d'Estudis Gironins. PRAT, J.; PERICOT, J. (2008). *La muralla de Girona*. Girona: Ajuntament de Girona. Per contra, en el següent article es defensa que la construcció fou més tardana i les quatre torres no foren construïdes alhora, sinó que la primera fou la Sant Joan i les altres tres són de finals del XVIII: GUITART, M. (2015). "El castell de Montjuïc". *Revista de Girona*, 291, p. 34-36.

existència no les trobem fins tres anys més tard, encara que això no implica que no sigui igualment de 1653. Així, el 24 de setembre de 1656 el virrei Marquès de Mortara sortí de campanya per expulsar els soldats francesos que es trobaven a Torroella de Montgrí, i ordenà que la guarnició del “fortí de Montjuhic [es confiés] als tercios de la Diputació y Ciutat de Barcelona”.²² Les evidències que tenim avui avalarien que el fortí fou construït en una data indeterminada posterior a la finalització del setge francès perquè no hi ha cap font de l'època que ens mencioni la seva existència durant el setge: ni la crònica de Jeroni del Real ni els manuals d'acords de la universitat de Girona ni tampoc els mapes que dibuixaren els enginyers francesos durant el setge mostren que hi hagués una fortificació a la muntanya de la Barrufa. D'aquests darrers, en canvi, sí que trobem els fortins que es construïren a les Pedreres en els inicis del setge (i citats en la crònica de Jeroni del Real i en els manuals d'acords).²³ Tanmateix, això no impedeix que, durant el setge, no hi hagués alguna força, d'infanteria o de cavalleria, francesa que ocupés aquell entorn per donar seguretat a la comunicació entre el Pont Major i les forces que estaven establertes al pla de Girona. La prova que aquesta construcció no és la que nosaltres encara podem veure la trobem en un altre document que hi ha en el manual d'acords de 1660. Un cop finalitzada la guerra dels Segadors, la prioritat de Madrid era acabar amb l'aixecament portuguès que s'havia produït el desembre de 1640, aprofitant la confusió generada per la revolta catalana d'aquell mateix any. Així, de seguida que es pogué, es retirà la guarnició i el governador militar entregà als jurats les “claus dels portals de la ciutat y dels fortins [que] són cerca [de] la ciutat, so és, dels portals de la Verge Maria, de St. Fr[ancisc]o de Paula, de Santa Clara, de la Argenteria, de St. Cristòfol, de la porta de la plassa del Mercadal, dels fortins del Calvari y del Condestable y de llurs fortins”.²⁴ Aquest fragment ens fa un breu repàs de les fortificacions que hi havia a Girona l'any 1660, però no ens diu res del fortí de Montjuïc. Per tant, la hipòtesi més factible és que aquest fortí era, en realitat,

²² Arxiu Municipal de Girona (AMGi), Manual d'Acords, (MA), 1656, *Memoria*. 24 de setembre, f. 180v-181.

²³ *Plan de la ville de Gironne et du campement de l'armée des ennemis avec le campement de l'armée du roy, commandée par les marquis du Plessis-Bellière, le 24 juillet 1653*. Recuperat de: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b7100416c.r=gironne?rk=343349;2> (darrera consulta: 27/10/2019). Un plànol similar el trobem a: CASTELLS, R.; CATLLAR, B.; RIERA, J. (1992). *Girona ciutat. Catàleg de plànols de la ciutat de Girona des del segle XVII al XX*. Girona: COAC-Ajuntament de Girona, p. 41.

²⁴ AMGi. MA. 1660. *Memoria*. 3 de juliol, f. 124v-126.

una construcció precària, feta a correuita perquè els francesos estaven a prop de Girona i calia defensar d'alguna manera un lloc tan estratègic. I, dins de l'especulació, cal considerar que fins al Tractat dels Pirineus, els francesos retingueren Roses, de manera que quedava entre aquesta població i Girona una àmplia franja de terra sense un clar dominador, la qual cosa generà una gran inseguretat, especialment visible entre els anys 1654 i 1656.²⁵

Les dades de l'existència d'un fortí a Montjuïc desapareixen fins al següent conflicte bèl·lic que enfrontà Espanya amb França, amb repercussions a Girona. En la denominada guerra d'Holanda (1672-1678) el virrei de Catalunya, el duc de San Germán, considerà que la millor manera de protegir la frontera era conquerint la fortalesa de Bellaguarda. El 1674, després d'un curt setge, la rendí, i, seguidament, la reformà per allotjar-hi una guarnició i tancar la frontera.²⁶ La reacció francesa no es feu esperar i l'any següent mobilitzà un fort contingent de tropes manades pel mariscal Schomberg. En contra dels pressupòsits que s'havien fet, no l'assetjà immediatament, sinó que la bloquejà i es dirigí cap a l'Empordà per acabar arribant a Girona el 28 de maig.²⁷ Precisament l'assalt francès es dirigí contra un fortí que hi havia a Montjuïc i, és en aquest moment que tenim la primera de les cites que ens ajudaran a resoldre els dubtes creats sobre aquesta construcció. Quan els francesos s'hagueren allunyat de Girona, els jurats enviaren una carta als consellers de Barcelona per explicar els principals fets d'armes i la posterior retirada que "feu lo Exèrcit Enemich a XXVIII del passat [mes] causa a lo que crehem per la resistència [que] trobà, y [la] pèrdua [que] feu de molta gent en un fortí fet de feixina y terra en la montanya de Barrufa, que és molt serca de las muralles".²⁸ El dubte de si aquest fortí era el mateix que havíem vist el 1656 (i que desaparegué en la relació de llocs fortificats de Girona de 1660) ens la resol Joan Roig i Jalpí quan afirmà que "[el fortí] *se reduzia a una circumvalazi3n de tierra, y faxina sin otra defensa, por que no dio lugar la*

²⁵ SANABRE, J., *op. cit.*, p. 557-573.

²⁶ Arxiu Capitular de Girona (ACG), Actes Capitulars (1672-1678), f. 132v. El capítol de Girona col·laborà amb la reforma del fort de Bellaguarda aportant 2.000 escuts.

²⁷ AMGi. MA. 1675. *Advertencia*. 28 de maig, f. 253v-254v. És un relat de primera mà dels fets bèl·lics que ocorregueren el 28 de maig en la muntanya de la Barrufa. Pel cantó francès, QUINCY, *op. cit.* Vol. 1, p. 455.

²⁸ AMGi. MA. 1675. *Carta escrita als Molt Il·lustres Senyors Concellers de Bar[celon]a*, f. 270v-271v.

*inopinada venida del Francés sobre esta Ciudad para más.*²⁹ Per tant, podem afirmar que en la muntanya de la Barrufa es construïren dos fortins de feixina, prèviament al que coneixem actualment fet de pedra. El primer, entre 1653 i 1656 però del qual ja no tenim constància el 1660. El 1675 se'n construí un altre atès que del primer ja no en quedava ni rastre. En les dues cites ens ha sortit la paraula clau que ens permetrà oferir uns breus perfils de com podien ser els dos fortins. En primer lloc, i fonamental, no eren de pedra, sinó de feixina, o sigui, estaven construïts amb feixos de branques que s'emplenaven de pedra i terra.³⁰ Aquesta tipologia de construcció era, bàsicament, útil en tres situacions. La primera, la de construir un fortí en un lloc de gran interès estratègic en un brevíssim espai de temps. Un segon ús de la feixina era per reforçar estructures antigues, normalment d'origen medieval, per adaptar-les a un art de la guerra completament diferent. El darrer cas i, potser, el més conegut dels tres seria per construir *cortaduras* o barricades. Un cop l'enemic havia obert una bretxa en la muralla, un dels treballs bàsics dels defensors era construir un segon cordó defensiu dins de la ciutat per aturar el més que previsible assalt. Doncs bé, la feixina era la base dels materials usats.³¹ Anar a fer feixina era una tasca que involucrava tota la ciutat, tal que com s'acordà en la junta de guerra del 19 de maig de 1675. La ciutat es dividí en cinc sectors i cada dia, a partir del dilluns 20 de maig, durant dues hores els habitants del sector que li tocava havia d'anar a fer feixina als boscos dels entorns, sota la supervisió d'uns comissaris nomenats a l'efecte. Els del primer sector anaren a fer feixina dos cops, el dilluns i el dissabte. Normalment es començava a les cinc del matí, però no era estrany que algun grup hi anés de tres a cinc

²⁹ ROIG, J. G. (1678). *Resumen historial de las grandezas, y antiguedades de la ciudad de Gerona*, p. 112.

³⁰ La majoria dels tractadistes ignoraren la fortificació amb feixina. Dels pocs que sí que ho feren en destacarem dues obres: ROJAS, C. de (1598). *Teoria y practica de fortificacion conforme las medidas destes tiempos*. Madrid, p. 49-50. FERNÁNDEZ DE MEDRANO, S. (1700). *El architecto perfecto en el arte militar*. Brussel·les, p. 193-195.

³¹ D'exemples de les tres situacions a Girona en trobem una multitud. De la primera tipologia, trobaríem el fortí que s'alçà a la muntanya de la Barrufa el maig de 1675. Vegeu nota 27. Del segon tipus, destacariem les tres mitges llunes que es construïren a la muralla del Mercadal dies abans del setge de 1684 i que, per cert, foren el precedent de les que després es feren de *cal y canto*. Biblioteca de Catalunya (BC). Fullets Bonsoms (F. Bon.) 5103. "Gerona ablocada por el Mariscal Marques de Bellafont [General] de las Armas Francesas en el Principado de Cataluña en el Mes de Mayo 1684", f. 3. Finalment, del tercer tipus, la *cortadura* que es feu el gener de 1711 a la plaça de Sant Pere de Girona en el transcurs de la guerra de Successió. AMGi. MA. 1711. *Carta a S. Magt.* 23 de gener, f. 62v-63.

de la tarda. Als pagesos del pla de Girona també els tocà anar-hi, però, a més, hagueren d'aportar "llurs bous y carretas" per transportar la feixina.³² Com a contraprestació, els ciutadans reberen una ració de pa de munició.³³ La construcció de les fortificacions solia ser cosa de les tropes professionals, però no descartem que almenys el precedent del fort de la ciutat, que també fou de feixina, fos cosa dels mestres gironins.³⁴ Resulta obvi mencionar que els principals avantatges de les construccions de feixines eren la rapidesa en la construcció i el baix cost. Per contra, una construcció de pedra era molt més resistent al pas del temps i a l'acció de l'enemic.

EL FORT DE MONTJUÏC: LA CONSTRUCCIÓ I LA POLÈMICA

Un cop els francesos marxaren de Girona el 29 de maig de 1675, el virrei duc de San Germán ordenà millorar les defenses de la ciutat. Pocs dies més tard, es firmà una taba, o plec de condicions, entre l'enginyer militar Ambrosio Borsano i l'empresari Francesc Puig, un mestre de cases de Barcelona, per fer uns baluards a la muntanya de les Pedreres, el fort del Conestable, i, a la muntanya de la Barrufa, el baluard de Montjuïc.³⁵ Mentre que sembla força clar que des d'un primer moment a la muntanya de les Pedreres s'hi construiria un fort, a la de la Barrufa no fou així. En la mencionada taba només parlava d'un baluard. Abans que el virrei duc de San Germán fos destituït, el 4 de novembre de 1675, el baluard ja era una realitat. Tanmateix, ràpidament es canvià d'idea i s'optà per fer un fort regular de quatre costats. Per agilitzar la construcció de la fortificació l'empresari firmà

³² AMGi. MA. 1675. *Adjunctio Belli*. 19 de maig, f. 239-239v. *Repartiment fet per anar tots los habitants a fer faxina...*, f. 241-241v. El repartiment, per carrers o llocs, fou el següent. Dilluns 20 de maig: des del carrer de la presó fins a la plaça de l'Oli, carrer Ciutadans, plaça del Vi i carrer Albereda fins al portal del carrer Nou. Dimarts 21 de maig: els quatre cantons del carrer Argenteria, plaça de les Cols, voltes dels Esparters, carrer dels Abeuradors, carrer dels Mercaders, carrer de la Cort i Ferreries Velles. Dimecres 22 de maig: carrer de la Força i la Força vella, carrer de les Ballesteries i plaça de Sant Feliu. Dijous 23 de maig: carrer de la Barca, carrer del Llop i el burg de Sant Pere. Divendres 24 de maig: Mercadal. Finalment, el dissabte 25 de maig hi tornaren els del dilluns.

³³ AMGi. MA. 1675. *Memorial fet...*, f. 242-242v. El governador resolgué que durant vuit dies, la ciutat de Girona rebria 250 pans de munició. Aquests, després, es repartirien entre els habitants que anaren a fer feixina.

³⁴ L'any 1684, les obres de feixina les construïren els soldats alemanys. F. Bon. 5.103, *op. cit.*, f. 4.

³⁵ Arxiu Històric de Girona (AHG). Girona 04 (GI-04). Dídac Puig, Sig. 657. *Ajuste de los baluartes del Condestable y Monjuique*. 11 de juny de 1675.

una altra taba l'11 de febrer de 1676 amb Josep Juli, també mestre de cases de Barcelona, perquè aquest darrer fes el baluard anomenat d'Osorio.³⁶ Gràcies al document coneixem les responsabilitats de cada constructor: Josep Juli s'ocuparia del mencionat baluard i, Francesc Puig, dels restants baluards i corresponents panys de muralla que li faltaven al fort. El 9 de març de 1676 es firmà una nova taba per construir-li un terraplè per ordre del virrei marquès de Cerralvo. Tanmateix, poc abans de tenir acabada la fortificació es produí una forta polèmica entre el dissenyador, el marquès de Buscayolo, i l'enginyer en cap de l'exèrcit reial a Catalunya, Jerónimo Rynaldi.³⁷ A partir de la polèmica coneixem alguns aspectes de la construcció del fort de Montjuïc que probablement haurien quedat oblidats. En primer lloc, la cronologia i l'autoria de cada part coincideixen amb els documents conservats a l'Arxiu Històric de Girona: "*el Duque de San Germán [construyó] los [fuertes] del Condestable, Ciudad y Cabildo y un baluarte en Monjuyc. Y que no les quedó otra elección [al marquès de Buscayolo] que proseguir, y perfeccionar-los y valiéndose de dicho baluarte de Monjuyc, continuar un fuerte regular, llamado San Juan de Cerralvo, y después San Narcís: de todo lo que tuvo orden del Marqués de Cerralvo.*"³⁸ Amb totes aquestes dades podem concloure que, en primer lloc, es construí el baluard del nord-est del fort, el 1675, anomenat San Germán. L'enginyer fou Ambrosio Borsano i el constructor Francesc Puig. A principis de 1676 s'alçaren els altres tres baluards per tancar el fort. El baluard del sud-est, anomenat d'Osorio, el construí Josep Juli, mentre que dels altres dos, els anomenats Sant Narcís, al nord-oest, i el d'en Pacheco, al sud-oest, se'n responsabilitzà Francesc Puig.³⁹ Tots dos seguien el disseny que feu el marquès de Buscayolo. Per tant, en una mateixa fortificació hi trobem dos enginyers diferents. L'elecció del lloc i la construcció del baluard fou obra d'Ambrosio Borsano. Llavors, Gaspar Squarzafigo, més conegut pel seu

³⁶ AHG. GI-04. Dídac Puig. Sig. 659. *Capitulació entre Francesc Puig i Josep Juli*. 11 de febrer de 1676. El repartiment també es feu amb la bestreta atès que Josep Juli rebé una tercera part d'aquesta, ja que precisament aquest era el seu percentatge de participació en l'obra.

³⁷ La polèmica la podem seguir a partir de tres memorials conservats en la biblioteca de la Real Academia de Historia (RAH). RINALDI, J. (1677). *Memorial al Rey...*, M-RAH, 9/3760 (20). BUSCAYOLO, (Squarciafico, G.) marquès de (1677/8). *Señor. El marqués de Buscayolo...*, M-RAH, 9/3757 (18). RINALDI, J. (1677/8). *Respuesta al manifiesto del Marqués de Buscayolo...*, M-RAH, 9/3760 (19).

³⁸ BUSCAYOLO (1677/8), *op. cit.*, f. 1

³⁹ AHG. GI-04. Dídac Puig. *Taba de las Condiciones y Precio del Terraplen del fuerte de San Juan de Cerralvo*. 9 de març de 1676. BUSCAYOLO (1677/8), *op. cit.*, f. 3. Mencionà que la fortificació es tancà en 85 dies.

títol de marquès de Buscayolo, que ostentava el càrrec de superintendent general de les fortificacions del Principat de Catalunya, fou qui transformà el baluard en un fort regular. La construcció d'aquests tres baluards s'allargà uns tres mesos, perquè el març de 1676 es firmava la taba per fer el terraplè del fort.⁴⁰ La mencionada polèmica començà amb una visita rutinària de Jeronimo Rynaldi a la frontera i Girona era una parada obligada. A la ciutat “reconoció en el Fuerte de San Narcís, hechura al Marqués de Buscayolo, tantas faltas que fue preciso mandar que no se continuara el trabajo de la forma que lo dejo dispuesto el Marqués, sino que se remediara a lo echo, dejando de hacer el camino de rondes y los parapetos en la conformidad de los perfiles del marqués por ser el todo perjudicial al Real Servicio, contrario a las reglas militares y a la defensa de dicho fuerte.” A part d'aquests errors n'hi havia d'altres com la viabilitat del segon través, en l'alçada del camí de ronda, etc.⁴¹ Tanmateix, el que més ens interessa és conèixer els motius que portaren a construir el fort en el lloc on està actualment, ja que condicionà la seva defensa en cas que fos assetjat per un exèrcit de certa entitat. En el fragment citat, el marquès de Buscayolo es defensà afirmant que no havia tingut més remei que tancar el baluard ja construït, encara que a continuació afegí: “*Aviendo ido el Príncipe de Parma a reconocer el fuerte de San Narcís, alabó y justamente todos, y entre otros el Duque de Bornonvila, la elección del sitio, la fábrica y su robustez. Y con razón, pues ni la situación pudo ser mejor entendida ni fue alterable sin incurrir en daños*

⁴⁰ Respecte als noms de la fortificació, mentre aquesta es construïa canviaren amb certa asiduitat. El primer nom conegut, quan tan sols era un baluard, era el de San Germán (1675). Òbviament, l'origen cal buscar-lo en el nom del virrei que n'ordenà la construcció, el duc de San Germán. Posteriorment, quan el baluard es transformà en un fort regular, el nom que rebé fou el de San Juan Cerralvo (1676). Com en el cas anterior, el nom també cal buscar-lo en qui n'ordenà la construcció. En aquest cas, el virrei el marquès de Cerralbo. Tot i això, el baluard primigeni mantingué el nom que havia rebut originalment. Molt poc temps després, i per motius desconeguts, el fort fou conegut com a Sant Narcís, molt gironí i molt en voga llavors perquè es considerà aquest sant com el salvador de Girona en els darrers setges (1676 o 1677). No sabem si fou per influència francesa o perquè tornà a canviar per una causa desconeguda però cap al 1690/1 ja era conegut com a fort de Montjuïc. Els francesos l'anomenaven *Montjoui* o *Fort Rouge*, pel color vermell del terra. BUSCAYOLO (1677/8), *op. cit.*, f. 1. Biblioteca Nacional (BN). MSS/ 18054. BORSANO, A. (1685). *Discurso general hecho por el maestro o de campo don Ambrosio Borsano...*, f. 12. AGMM. CA. Lligall 2927. *Relación dada por Ambrosio Borsano en 6 de enero de 1691 sobre el estado de las plazas de Cataluña*. Bibliothèque Nationale de France. Gallica. [Plan des Attaques et de] *Partie de la Ville de Gironne* (1711). Adreça web: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84942452.r=gironne?rk=171674:4> (consultat: 27/10/2019). Sobre les mosques, CORTADELLAS, A. (1998). “Les mosques de Girona: erudició i fantasia”. *Revista de Girona*, 190, p. 44-47.

⁴¹ RINALDI, J. (1677), *op. cit.*

grandes."⁴² La resposta de Rynaldi no es feu esperar i rebut els arguments del marquès de Buscayolo: "*El baluarte de Monjuic, en el sitio donde está, fue mal planteado y debía por toda razón estar más adelante para poder descubrir unos barrancos.*"⁴³ L'intercanvi dialèctic serví per arranjar algunes parts com, per exemple, la profunditat del camí de ronda. Tanmateix, no es feu res per corregir l'equivocada ubicació del fort, car s'hauria d'haver demolit el baluard construït el 1675 i haver construït la nova fortificació uns 500 peus més al nord per cobrir uns barrancs, que fàcilment podien ser ocupats per un exèrcit enemic.⁴⁴ Segurament, davant la més que evident debilitat del cantó nord, s'optà per la construcció d'una mitja lluna entre els baluards de Sant Narcís i de San Germán. Els indicis semblen assenyalar que la seva edificació fou posterior al del cos principal del fort, però, en tot cas, el 1694 ja estava construïda. El que fou impossible arranjar, sense canviar la ubicació del fort, fou que la viabilitat defensiva del fort de Montjuïc no quedés condicionada al control dels forts de les Pedreres. La irregularitat orogràfica de la muntanya de la Barrufa feia que el cantó on s'instal·là el fort quedés més deprimat que els forts de les Pedreres. En canvi, per salvar la considerable distància que hi havia entre el fort de Montjuïc i Girona, es construï una torre, anomenada de Sant Joan. Una funcionalitat afegida d'aquesta torre fou la de controlar el barri de Pedret i, consegüentment, l'accés al Pont Major, que era la porta nord de Girona. La torre de Sant Joan, o *redoute* segons els francesos, tenia una forma quadrada, sense fossat perquè no li'n calia per la seva posició. Contenia una guarnició relativament reduïda, entorn dels 25 homes, i disposava d'uns quants canons. Respecte a la data de construcció, la més probable estaria entre 1684 i 1694, tot i que les primeres notícies les trobem l'any 1681, quan el virrei duc de Bournonville feu un reconeixement de totes les places de la frontera i una de les conclusions que extragué fou que entre el fort de Montjuïc i Girona caldria construir-hi una torre.⁴⁵

⁴² BUSCAYOLO (1677/8), *op. cit.*, f. 3

⁴³ RINALDI, J. (1677/8), *op. cit.*, f. 1.

⁴⁴ Segons el diccionari Alcover-Moll, un peu a Barcelona equivalia a 26 centímetres. Per tant, parlem d'uns 130 metres més al nord.

⁴⁵ AGMM. CA. Lligall 2928. *Relación de la visita hecha en las plazas de Camprodon, Castelfollit, Cadaques y Gerona por el Señor Duque de Bournonville en el mes de setiembre de 1681*. El 1684, un cop els francesos assaltaren el Pont Major, els espanyols recularen fins al voltant de l'hospital de Sant Llätzer, al burg de Pedret. Les tropes franceses, per superar aquest escull, optaren atacar pels contorns de la muntanya de la Barrufa, fora del radi d'acció del fort de Montjuïc. Els espanyols hagueren de retirar-se

ELS GRANS CONFLICTES DE LLUÍS XIV DE FRANÇA (1684-1714)

El període comprès entre la segona meitat del segle XVII i les dues primeres dècades del XVIII fou especialment convuls a Girona, atès que patí de ple l'agressiva política exterior de Lluís XIV. Fins i tot ens atreviríem a dir que condicionà el seu futur desenvolupament històric, ja que la prioritat fou dotar-la d'un complex sistema defensiu i el fort de Montjuïc fou un element clau.⁴⁶ La primera acció bèl·lica contra el fort de Montjuïc la documentem durant el setge de 1684. L'estratègia francesa consistia a assaltar Girona per la bretxa oberta a la muralla del Mercadal, però, prèviament, per dispersar els defensors, es feu un atac contra el fort de Montjuïc. L'operació acabà fracassant perquè les tropes encarregades de l'acció eren minses i ràpidament foren dispersades.⁴⁷ Tanmateix, el veritable bateig de foc del fort de Montjuïc fou durant el setge de 1710/1, en el marc de la guerra de Successió espanyola (1705-1714).⁴⁸ El duc Adrien Maurice de Noailles al capdavant d'un potent exèrcit, arribà a Girona el 15 de desembre. Ja aquell dia es produí el primer combat quan les avantguardes franceses expulsaren els miquelets

per evitar quedar rodejats. Per tant, un dels aprenentatges d'aquell setge fou la conveniència de comptar amb un fortí que controlés el burg de Pedret per evitar que es tornés a repetir una acció similar. Per tant, considerem que la torre fou construïda entre el 1684 i el 1694. AGMM. CA. Lligall 2.927, *op. cit.* L'any 1691 la torre de Sant Joan encara consta com a no acabada. GRAHIT, E. (1893). "El sitio de Gerona en 1684. Extracto de documentos inéditos". *Revista de Gerona*, 17, p. 15-30, 54-62 i 82-94. AGMM. CA. Lligall 2.610. *Relación del encuentro tenido el 13 de Mayo de 1684 con los franceses ceca de Gerona*. Tampoc menciona la torre de Sant Joan quan fa un repàs de les fortificacions que hi havia a Girona en aquell episodi. BC. F. Bon. 5.103, *op. cit.*

⁴⁶ Per al setge de 1653: GRAHIT, E. (1892). "El sitio de Gerona en 1653. Extracto de documentos inéditos". *Revista de Gerona*, 16, p. 23-30, 53-62, 84-91, 101-108. Per a l'atac de 1675, GRAHIT, E. (1892). "El sitio de Gerona en 1675. Extracto de documentos inéditos". *Revista de Gerona*, 16, p. 289-293. També, la nota 27. Per al setge de 1684, vegeu bibliografia de la nota 45. Un resum de tota la història militar el podem trobar a CLARA, J. (2008). *La clau del regne*. Barcelona: Rafael Dalmau.

⁴⁷ BC: F. Bon. 2.490, *Relación Suscinta de la sucedido en esta Ciudad de Gerona y sus fronteras. En Mayo de 1684*. F. Bon. 14.873, *Relación verdadera, escrita por la Ciudad de Gerona, a esta de Barcelona, dandole noticia del asedio le puso el Francés...*

⁴⁸ Una primera aproximació del setge de 1710/1 la tenim a GRAHIT, E. (1895). "Gerona durante la Guerra de Sucesión". *Revista de Gerona*, 19, p. 108-118, 136-145, 170-180 i 233-244. CONSTANS, *op. cit.*, p. 73-112. BRUGADA, J. (2008). "Una crònica del setge de Girona de l'any 1710". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 49, p. 19-36. CASTELLVÍ, F. de (1997-2002). *Narraciones históricas*. Vol. III. Madrid: Fundación Francisco Elias de Tejada y Erasmo Pércopo, p. 124-136. QUINCY, *op. cit.* Vol. 6. París, p. 454-464. *Gazette (Lyon). Relation du siege et de la prise de Gironne par l'Armee du Roy, commandée par le duc de Noailles*, 1711, 7, p. 25-28.

austriacistes de la muntanya de la Barrufa, obligant-los a refugiar-se dins del fort.⁴⁹ Tres dies més tard, el duc de Noailles decidí que es prendria Girona pel cantó del fort de Montjuïc. L'arribada de l'artilleria, provinent de l'Escala, es demorà puix que els camins estaven en mal estat per les adverses condicions climatològiques. En conseqüència, obligà els francesos a endarrerir l'atac uns dies.⁵⁰ La primera trinxera s'obrí la nit del 23 al 24 de desembre aprofitant que, al cantó est del fort, hi havia una petita elevació que protegia els sapadors. Les dificultats per excavar un terreny pedregós foren salvades usant cistells i feixina. Un cop descobertes les intencions dels francesos, la guarnició del fort bombardejà intensament l'àrea de treball amb l'esperança de poder aturar, o, almenys, dificultar-ne la progressió. Seguidament, els defensors també construïren unes plataformes d'artilleria al fortí del Calvari, per poder castigar els assetjadors per l'esquena. Tot i que no arribaren a temps, els francesos replicaren amb unes barreres per protegir-se del foc que els pogués arribar des del Calvari.⁵¹ Finalment, el 25 de desembre, entorn de les vuit del matí, tres morters francesos obriren foc contra el fort de Montjuïc, i s'inicià un duel entre les artilleries dels dos contendents.⁵² El foc francès es concentrà contra el baluard del nord-oest, l'anomenat de San Germán (Sant Daniel, per als borbònics). Dels tres canons que tenia aquest baluard, els morters aconseguiren desmuntar-ne un ràpidament. El matí del 26 obrí foc una nova bateria francesa constituïda per set canons. Els efectes de la nova bateria no trigaren a fer-se visibles en desmuntar un altre canó. En aquells moments, la guarnició tan sols en conservà un per contrarestar els trets dels atacants.⁵³ Gràcies a la cobertura del foc de l'artilleria, el 28 de desembre els assaltants

⁴⁹ BRUGADA, *op. cit.*, p. 26 i 27.

⁵⁰ *Id.*, p. 30.

⁵¹ AMGi. M.A. 1710. *Carta á S. Mag[esta]t.* 24 de desembre, f. 580-580v. Segons Castellví, l'obertura de la trinxera es feu el 18 de desembre, el 20 arribà l'artilleria i el 21 començà a disparar. Ara bé, no hi ha cap altra font que concordi amb aquestes dates. A part, per ell, hi ha dos forts, el de Montjuïc i el Roig, cosa que no és cert, ja que el segon és el nom que donaren els francesos al fort de Montjuïc. CASTELLVÍ, *op. cit.*, vol. 3, p. 129. BRUGADA, *op. cit.*, p. 33.

⁵² BRUGADA, *op. cit.*, p. 34-35. El cronista cometé l'error d'atribuir l'inici de l'atac el dia 26 de desembre quan fou el dia abans. Cal entendre que fou un error involuntari perquè narra els fets del dia 24 i llavors salta directament al dia 26 i cita aquest dia dos cops, els fets del dia 25 i els que realment es feren el 26.

⁵³ La xifra sobre el nombre de peces d'artilleria varia una mica segons l'autor. Les del text provenen de: AMGi. MA. 1710. *Carta a S. Mag[esta]t.* 26 de desembre, f. 589-589v. A la *Gazette de Lyon* les xifres són les següents: quatre morters, 25 de desembre, una bateria de vuit canons, el dia següent,

feren una aproximació fins al revellí del fort. Era un clar indicatiu que ben aviat podria ser expugnat. No obstant això, abans que es produís l'assalt, la guarnició austriacista l'abandonà el 29 de desembre cap a les deu del matí. A les dues de la tarda el fort de Montjuïc ja estava sota el poder de les tropes franceses, la qual cosa causà "un particular desconsuelo per esta Ciutat y los Naturals lo haverse tant voluntàriament lo dit Fort deseparat."⁵⁴ Tot i tenir una peça fonamental, els borbònics encara no podien plantejar un assalt a la ciutat mentre la torre de Sant Joan estigués sota poder austriacista. Per rendir-la, instal·laren, primerament, una bateria fora del fort. Els atacs contra la torre de Sant Joan foren violentíssims, i la malmeteren en molt poc temps. El 31 de desembre, dels vint-i-cinc homes que formaven la guarnició, només en quedaven cinc.⁵⁵ Per defensar-la, els austriacistes mantingueren al seu voltant entorn de mig miler de miquelets que, alhora, rebien el suport d'uns morters que estaven dins de Girona. L'1 de gener de 1711 a les set de la tarda els francesos assaltaren, però foren rebutjats.⁵⁶ Per preparar el terreny del següent assalt, l'artilleria borbònica intensificà el bombardeig fins a convertir la torre en un munt de ruïnes. El 4 de gener, i tan sols després de tres assalts, la torre de Sant Joan canvià de mans.⁵⁷ Des de llavors, només la pluja endarrerí la rendició de Girona, que finalment es produí el 23 de gener de 1711.⁵⁸

i una altra de set, el 27 de desembre. Gazette (Lyon), 1711, núm. 3 del 17 de gener. Tanmateix, a BRUGADA, *op. cit.*, p. 35, ens indica que foren quatre els morters. Cal assenyalar també que el cronista cometé l'error d'atribuir el inici de l'atac el dia 26 de desembre quan fou el dia abans. Cal entendre que fou un error involuntari perquè narra els fets del dia 24 i llavors salta directament al dia 26 i cita aquest dia dos cops, els del dia 25 i els que realment tingueren lloc l'endemà.

⁵⁴ AMGi. MA. *Adjunctio Belli*. 29 de desembre, f. 592-594.

⁵⁵ AMGi. MA. 1710. *Carta a S. Mag[esta]t*. 31 de desembre, f. 605-606. A part d'atacar al fort, l'artilleria també bombardejà la ciutat, especialment el baluard de la Verge Maria i la plaça de Sant Pere. Precisament aquests foren els llocs on, menys d'un mes més tard, les tropes franceses assaltaren la ciutat. Això no obstant, hi ha un aspecte fonamental en aquesta carta i que ens reforça la nostra tesi sobre la data de construcció de la torre de Sant Joan. La cita és la següent: "havent passat esta tarda [una] partida de las tropas [franceses] á ocupar las casas dels carrer de Pedret fora de la porta de la Verge Maria qui va al Pontmajor". O sigui, mentre la guarnició de la torre de Sant Joan pogué actuar, les tropes franceses no pogueren ocupar Pedret. Per això, reafirmem que la construcció de la mencionada torre fou una conseqüència de les operacions militars del setge de 1684.

⁵⁶ AMGi. MA. 1711. *Carta á S. Mag[esta]t*. 2 de gener, f. 4v-5.

⁵⁷ AMGi. MA. 1711. *Altre [carta] al Sr. Marques de Rialp*. 4 de gener, f. 13v-14.

⁵⁸ AMGi. MA. 1711. *Nota sobre lo Rendiment de esta Plaza*. 23 de gener, f. 58-62v.

LES CONSTRUCCIONS DEL SEGLE XVIII

Els pitjors pronòstics de Jerónimo Rynaldi es compliren quan el fort de Montjuïc fou assetjat per un potent exèrcit, com ocorregué durant la guerra de Successió espanyola. Amb tot, amb l'arribada de la pau no es feu res per millorar la defensa del fort de Montjuïc. Les causes són múltiples, però ens inclinem a considerar-ne dues. La primera gira entorn de l'estat de misèria en què quedà el país després de tants anys de guerra. Però, també, perquè ja no era una prioritat el tancament de la frontera en governar en els dos cantons dels Pirineus la mateixa família reial, els Borbons. Tanmateix, la política internacional feu un dramàtic tomb en molt pocs anys i novament l'Empordà es convertí en un camp de batalla en la denominada guerra contra la Quàdruple Aliança (1719-1720). No obstant això, el fracàs en el setge de Roses alterà profundament els plans dels aliats i, de retruc, salvà Girona d'un més que probable atac.⁵⁹ Un cop restaurada la pau, sí que fou prioritària la millora de l'eficàcia defensiva del castell de Montjuïc.⁶⁰ El punt més feble estava situat entre els bastions de San Germán i el d'Osorio atès que protegien el cantó est, que era on hi havia una petita elevació del terreny i que fou aprofitada per construir-hi la primera trinxera durant el setge de la guerra de Successió. Per resoldre-ho, es construí una mitja lluna, o revellí, entre aquests dos baluards per donar-hi més solidesa.⁶¹ La nova fortificació avançada tenia una forma similar a un baluard amb la peculiaritat que un enorme través la dividia en dues parts iguals. La comunicació entre el castell i la mitja lluna es feia a partir d'una caponera que era, en darrera instància, l'escapatòria en cas que fos assaltada pels enemics. El dissenyador d'aquesta

⁵⁹ Vegeu GIMÉNEZ, E. (2005). "Conflicto armado con Francia y guerrilla austracista en Cataluña (1719-1720)". *Hispania*, LXV/2, 220, p. 543-600. MERCADER, J. (1957). *Els capitans generals (segle XVIII)*. Barcelona: Vicens Vives, p. 63-90.

⁶⁰ A partir d'aquest moment, quan parlem de la fortificació que hi ha a la muntanya de la Barrufa la denominarem castell en lloc de fort. En realitat, parlem del mateix edifici, però per causes desconegudes es canvià el nom, però no les funcions. Per contra, la resta de fortificacions que hi havia al voltant de Girona sí que mantingueren el terme *fort*. Per això suggerim la hipòtesi que es canvià simplement per destacar que era la fortificació principal del conjunt defensiu que formava la plaça de Girona i que, en certa manera, funcionaria a manera de ciutadella.

⁶¹ En un sentit molt estricte, els mots "revellí" i "mitja lluna" tenen una petitíssima diferència, bàsicament la forma de la gola. Tanmateix, molts autors consideren aquests mots sinònims. Per a un major detall: DÍAZ, C. (2004). *La fortificación abaluartada*. Madrid: Ministerio de Defensa, p. 42-43 i DUFFY, *op. cit.*, p. 65-67.

obra fou l'enginyer Alejandro Derretz i sabem que es construí a finals de 1725 perquè en un dels mapes que es conserven ens indica l'estat de la construcció a 10 de novembre d'aquell any.⁶² La construcció del través és possiblement l'aspecte més interessant d'aquesta obra atès que ens dona a entendre que no tan sols es pensà a protegir-la d'enemics instal·lats a la mateixa muntanya de la Barrufa, sinó també en el cas hipotètic de rebre un atac procedent de la muntanya de les Pedreres. Així, el través oferia una excel·lent protecció a la guarnició car era impossible rebre un tret lateralment. Per contra, aquesta barrera la debilitava perquè, en cas d'atac, la guarnició no podia circular amb fluïdesa pels dos cantons.

Amb tot, la construcció de la mitja lluna no resolía els grans problemes que tenia el castell de Montjuïc atès que es deixaven molts espais per cobrir i que foren aprofitats per les tropes franceses durant el setge de la guerra de Successió. La nova proposta arribà el 1737 quan un equip d'enginyers, a les ordres de Miguel Marín, feu un estudi de com defensar la muntanya de la Barrufa. La proposta consistí a construir dos forts, un, a l'extrem nord, que controlava l'accés des del Pont Major, i, l'altre, a la petita elevació que hi havia a l'est del castell i que fou l'emplaçament on el duc de Noailles ordenà instal·lar l'artilleria. En l'estudi no s'oblidaren de reforçar la solidesa del castell de Montjuïc car proposaren construir una contraguàrdia en el baluard de San Germán, una mitja contraguàrdia en el baluard de Sant Narcís i, per últim, aixecar el revellí que hi havia entre aquests dos baluards perquè era massa baix.⁶³ Ara bé, aquestes obres mai es realitzaren, ja que, suggerim

⁶² Cartoteca del Centro Geográfico del Ejército (CCGE). Ar.G-T.1-C.2-557. *Plano y Perfil de la Media Luna que se esta construyendo Delante el frente de ataque drecho...* 1725. CAPEL, H. (1983). *Los Ingenieros militares en España. Siglo XVIII: Repertorio biográfico e inventario de su labor científica y espacial*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 143. L'enginyer Alejandro Derretz vingué a Espanya el 1710 procedent de Flandes, essent un dels de major antiguitat quan es constituí el cos d'enginyers a l'exèrcit. El 1725 ostentava el càrrec de brigadier d'enginyers. CAPEL, H.; SÁNCHEZ, J.E.; MONCADA, O. (1988). *De Palas a Minerva. La formación científica y la estructura institucional de los ingenieros militares en el siglo XVIII*. Madrid: CSIC, p. 313.

⁶³ CCGE. Ar.G-T.1-C.2-567. *Plano en Grande del Fuerte Propuesto en el paraje y altura C a la Ysquierda del Castillo de Monjuich en Gerona*. 13/11/1737. Enginyer: Miguel Marin. Ar.G-T.1-C.2-568. *Plano en Grande del Reducto Propuesto en el parque y Altura C a la Ysquierda del Castillo de Monjuich en Gerona*. 13/11/1737. Enginyer: Miguel Marin. Ar.G-T.1-C.2-566. *Plano que comprehende el Castillo de Monjuich de Gerona y terreno de su ataque*. 07/11/1737. Enginyer: Miguel Marin. Ar.G-T.1-C.2-565. *Plano que comprehende el Castillo de Monjuich de Gerona y terreno de su ataque*. 07/11/1737. Enginyer: Josep Fabre. Del mateix 1736 tenim un plànol on hi ha els nous noms dels baluards i obres exteriors del castell de

com a hipòtesi, que s'optà per destinar els recursos a construir un fort més avançat a la frontera i, d'aquesta manera tancar-la. Evidentment, parlem del castell de Sant Ferran de Figueres.

Finalment, amb la Guerra Gran o del Rosselló (1793-1795) el projecte esbossat per Miguel Marín, i ja insinuat per Jerónimo Rynaldi, es realitzà.⁶⁴ Ara bé, en comptes de fer dos fortins, se'n feren tres per cobrir perfectament tots els possibles accessos. El resultat era que el castell de Montjuïc quedava completament rodejat de fortins exteriors, i això li conferia una major potència defensiva, ja que, ara sí, qualsevol exèrcit enemic s'hauria de plantejar què fer si el volia atacar.⁶⁵ En el costat nord es construí la torre de Sant Lluís, en el nord-est la torre de Sant Narcís i, finalment, a l'est, la torre de Sant Daniel. La torre de Sant Joan restà dempeus perquè era fonamental per defensar el burg de Sant Pere i mantenir oberta la comunicació entre el castell i Girona. Les noves torres tenien una estructura ovalada, encara que adaptades al terreny, amb un profund vall que les rodejava. Per accedir-hi només hi havia una porta amb un pont llevadís. Completaven l'estructura entorn d'una mitja dotzena de canons —que mai es podien encarar cap al fort de Montjuïc—, els magatzems per a les municions, espai per a la tropa i unes espatlleres per a la infanteria. Segons sembla, els primers esbossos es feren entorn del novembre de 1794,

Montjuïc. Baluards: del nord-est, *San José*, del sud-est, *San Daniel*, del sud-oest, de *San Juan* i del nord-oest, *San Joaquín*. Mitges llunes: la del nord, *Santa Ana* i la de l'est, *San Antonio*. Cartoteca del Archivo General Militar de Madrid (CAGMM). GE-29/1. *Plano del Castillo de Monjuich de la Plaza de Gerona 1736* (còpia de Guillermo Minalli, 1803).

⁶⁴ VIVAS, E. (1992). "Guerra Gran, la batalla del Roure i el seu santuari". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 25, p. 109-148. MARCILLAC, L. de (1808). *Histoire de la guerre entre la France et l'Espagne pendant les années de la Révolution Française. 1793, 1794 et partie de 1795*. París: Maginel. FERVEL, J. N. (1853). *Campagnes de la Révolution Française dans les Pyrénées Orientales. 1793-1794-1795*. París: Pillet Fils Ainé.

⁶⁵ Archivo General Militar de Segovia (AGMS). *Planos de las torres del Castillo de Monjuich de Gerona*. 1801. Autor: Antonio López Sopeña. Carpeta 37, Plano 280. És interessant anotar les observacions que hi ha en el plànol i que ens indiquen clarament quines eren les debilitats del castell de Montjuïc. "Nota: Como el Castillo de Monjuich está sobre un pendiente inclinado asia al rio Galligans no puede descubrir las caídas de los dem ás costados de la montaña, ni tampoco el camino de Francia en parte alguna desde la Puerta de Santa María; por cuyo motivo, y paraque pudiese quedar descubierto el expresado camino [...] se determinó en la última guerra el establecimiento de las tres expresadas torres para prevaver estos obstaculos y evitar la facil aproximación que les proporcionaba a los enemigos para el establecimiento de baterías a tiro de pistola".

però les construccions daten del 1795 i l'enginyer fou Fausto Cavallero, seguint les ordres del marquès de Amarillas, el comandant en cap interí de les tropes espanyoles en el front.⁶⁶ Cal entendre aquestes construccions com una mesura desesperada per defensar la que possiblement seria la nova línia del front durant la Guerra Gran, ja que les tropes espanyoles foren expulsades de les parts que ocupaven del Rosselló i un cop el castell de Sant Ferran caigué el 27 de novembre de 1794, no semblava que els francesos tinguessin aturador. Aquest aspecte és molt important tenir-lo en compte perquè la rapidesa amb què s'alçaren les torres implicà que els materials utilitzats no fossin els més òptims. Per posar un exemple, a la torre de Sant Lluís es recomanà que es doblés les dimensions del mur principal.⁶⁷ Tanmateix, les victòries a Pontós i a Bàscara, entre el juny i el juliol de 1795, aturaren definitivament l'ofensiva francesa en territori català.⁶⁸

LA GUERRA DEL FRANCÈS (1808-1814)

La guerra del Francès és el darrer conflicte en què el conjunt defensiu de la muntanya de la Barrufa fou posat a prova.⁶⁹ Un cop el general Duhesme fracassà en l'intent de prendre Girona el 20 de juny de 1808, quedà clar

⁶⁶ CAGMM. *Plano de la actual Bateria de Sn. Naxiso con la Obrta que puede ápticarsele menos costosa, para aproximarla en quanto lo permita, al primer P royecto que no se siguió en cumplimiento de arñs de los Exmos. Sres Marques de las Amarillas y el duque del P parque, el 1 Gral. en Gefé, y el 2, Gobernador de la Plaza, a consecuencia de la retirada del 20 de Noviembre de de 1794 . 01/09/1795.* Enginyer: Fausto Cavallero. GE-10/10.

⁶⁷ CAGMM. *Perfil que corta la actual Bateria de San L uis por las líneas AB,B C.* Enginyer: Fausto Cavallero. GE-10/08.

⁶⁸ PUIG, Ll. M. de (2007). *Girona, guerra i absolutisme.* Quaderns d'Història de Girona. Girona: Ajuntament de Girona-Diputació de Girona, p. 36-45.

⁶⁹ A diferència d'altres conflictes, els setges que patí Girona durant la guerra del Francès ha estat un dels episodis més mitificats de la seva història. Per aquest motiu, només citarem les obres que més s'han fet servir atès que són innumerables els estudis publicats. HARO, M. de (1820). *Relación histórica de las defensas de Gerona en 1808 y 1809.* Madrid: Imprenta de Nuñez. MINALI, G. (1840). *Historia militar de Gerona que comprende singularmente los dos sitios de 1808 y 1809 .* Girona: A. Figueró. CÚNDARO, M. (1950). *Historia político-crítico militar de la plaza de Gerona en los sitios de 1808 y 1809.* Girona: Instituto de Estudios Gerundenses. GRAHIT, E. (1890). *El General D. Blás de Fourmás y su diario del sitio de Gerona en 1809.* Girona: Tipografía del Hospicio Provincial. BUCHER, A.W. (1812). *Diario del sitio de la plaza de Gerona en Cataluña del año 1809.* Madrid: Imprenta de la Compañía. ESPRAECKMANS, Pedro (1909). *Diario del sitio de Gerona en el año de 1809 por el 7º Cuerpo del exercito Frances.* Olot: N. Planadevall.

als defensors que havien de posar a punt les defenses de Girona perquè els francesos hi tornarien.⁷⁰ Girona era clau per mantenir les comunicacions fluides entre França i Barcelona. Com és obvi, s'arranjaren les fortificacions, es netejaren camins, s'arranjaren armes, etc., però, també acordaren destruir les torres de Sant Daniel, Sant Lluís i de Sant Narcís perquè estaven en molt mal estat i serien fàcilment preses pels francesos. Si això finalment passava, les torres es transformarien en plataformes ideals per atacar el mateix castell de Montjuïc atesa l'escassa distància que hi havia entre les fortificacions. Per entorpir encara més l'acció de l'enemic, les runes de les torres s'utilitzaren per cegar els mateixos fossats.⁷¹ I no anaven pas errats, perquè quan Duhesme retornà, el 20 de juliol de 1808, ordenà atacar en primer lloc el fort de Montjuïc. El lloc escollit per instal·lar l'artilleria fou entorn de l'antiga torre de Sant Lluís, o sigui, contra el cantó nord del castell. A partir del 13 d'agost de 1808 obriren foc dues bateries, una composta per dos canons, i, l'altra, situada entre les antigues torres de Sant Daniel i de Sant Narcís, de tres canons i un obús. La bretxa que s'obrí al castell de Montjuïc fou tancada immediatament amb sacs de sorra i feixina.⁷² Mentrestant, es mobilitzà la rereguarda per ajudar Girona i el 20 d'agost de 1808 els francesos foren pinçats en una acció concertada: el comte de Cadalgues els atacà per la vall de Sant Daniel, a la plana ho feren el sometent del Pla de l'Estany i, des de Girona sortí la guarnició. Per evitar la completa destrucció, el general Duhesme ordenà la retirada, abandonant tot el material bèl·lic.⁷³

En el període d'espera, la ciutat es preparà de nou per al següent atac, car ningú dubtava que aquest es produiria i la tasca primordial fou reparar totes les fortificacions malmeses durant el setge. Respecte al castell de Montjuïc, els llocs on es treballà foren els baluards afectats per l'atac i posar de nou dempeus les torres de Sant Narcís i de Sant Lluís. La recent experiència havia demostrat que calia tenir coberts aquells espais per evitar que fossin ocupats pels francesos com a plataformes per atacar el fort de Montjuïc. Tanmateix, els comandaments militars no veien gaire clar tornar a fortificar la torre de Sant Daniel perquè aquella zona ja quedava batuda pels forts del Calvari i del Conestable. Tot i això, els gremis gironins sí que

⁷⁰ CÚNDARO, *op. cit.*, p. 41-55.

⁷¹ CÚNDARO, *op. cit.*, p. 59. MINALI, *op. cit.*, p. 41.

⁷² MINALI, *op. cit.*, p. 80. HARO, *op. cit.*, p. 12.

⁷³ MINALI, *op. cit.*, p. 44-48.

eren partidaris d'aixecar-la de nou. Llavors, el comandament militar esgrimí que quan les obres estiguessin acabades, l'enemic ja estaria sobre Girona i no seria prou consistent per ser massa recent. Per això eren partidaris de fer una petita fortificació amb feixina i posar-hi una bateria de quatre canons. Els gremis insistiren un altre cop i, finalment, la reconstruíren, assumint-ne ells el cost.⁷⁴ En conseqüència, podem suposar que les torres de Sant Narcís i de Sant Lluís foren reedificades tan bon punt els francesos foren foragitats mentre que la torre de Sant Daniel ho fou al llarg de la primavera de 1809.

A primers de maig de 1809 arribaren les primeres tropes franceses per iniciar un nou setge, el que seria definitiu. Tanmateix, fins al 10 de juny, aquests no pogueren començar a construir la primera paral·lela entre les torres de Sant Lluís i de Sant Narcís.⁷⁵ El 19 de juny els invasors s'apoderaren de les torres de Sant Lluís i Sant Narcís. Les guarnicions, contradient les ordres del general Álvarez de Castro, les abandonaren perquè els era impossible resistir un altre atac atès que havien sofert moltes baixes i les estructures ja no aguantaven més impactes d'artilleria. Pocs dies més tard, també caigué la torre de Sant Daniel pel mateix motiu. Les guarnicions de les tres torres anaren a refugiar-se al fort de Montjuïc.⁷⁶ Un cop el camí restà net d'obstacles, l'artilleria francesa pogué concentrar la seva potència de foc contra el fort de Montjuïc, destacant l'anomenada bateria imperial, que estava situada on hi havia la torre de Sant Lluís. Quan hi hagué una bona bretxa, els francesos intentaren un primer atac durant la nit del 3 al 4 de juliol, però fracassà estrepitosament.⁷⁷ Com a represàlia, els napoleònics instal·laren més artilleria per batre el castell. El 8 de juliol, entorn de les tres de la matinada, uns 5.000 soldats francesos atacaren el fort per tres direccions diferents, aprofitant les bretxes obertes. No obstant això, la guarnició estava advertida perquè els sentinelles havien detectat el moviment de tropes enemigues. Després d'un sagnant combat, que s'allargà unes tres hores, els defensors aconseguiren aguantar i, finalment, expulsar els francesos. Les pèrdues dels atacants foren abundants, ja que es calcula en

⁷⁴ MINALI, *op. cit.*, p. 66-67 i 83-87. CÚNDARO, *op. cit.*, p. 96. La torre de Sant Daniel fou acabada quan els francesos arribaven de nou a Girona.

⁷⁵ MINALI, *op. cit.*, p. 102-103. ESPRAECKMANS, *op. cit.*, p. 9.

⁷⁶ GRAHIT (1890), *op. cit.*, p. 26-30. MINALI, *op. cit.*, p. 110-114.

⁷⁷ GRAHIT (1890), *op. cit.*, p. 35-36. CÚNDARO, *op. cit.*, p. 193-194. MINALI, *op. cit.*, p. 131-132. Els napoleònics enviaren dues columnes de 1.000 homes cadascuna, segons sembla, per reconèixer l'estat en què es trobava el castell i, si era factible, intentar un assalt. Tanmateix, costa de creure que calia enviar tants soldats per reconèixer la fortificació.

més de 3.000 baixes per menys de 200 per part dels defensors. Poca estona després, i de manera accidental, explotà la torre de Sant Joan. Per aquest fet tan luctuós la victòria quedà enterbolida.⁷⁸ Tanmateix, sostenir el fort cada cop era més difícil pel càstig que li causava l'artilleria francesa, car el castell estava completament arruïnat i quasi no quedaven espais on refugiar-se la guarnició. Amb tot, la dificultat per apoderar-se del castell aconsellà a Verdier, el comandant francès, d'evitar els sagnants assalts. Per això, l'estratègia francesa es basà en dos eixos. Primerament, potenciar els treballs dels sapadors per acostar-se al revellí nord i, també, aïllar el castell de la ciutat. En una acció inesperada els francesos s'apoderaren del convent de Sant Daniel i de la torre de Sant Joan a principis d'agost. Tot i que les comunicacions entre el castell i la ciutat quedaren entorpidides, mai quedà completament bloquejat.⁷⁹ Els defensors reberen el cop de gràcia quan perderen el revellí del cantó nord, en una acció que dugueren a terme els francesos durant la nit del 4 al 5 d'agost. En realitat, quedà com un espai desèrtic enmig dels dos contendents perquè cap d'ells tenia suficient força per apoderar-se'n. Però la situació era cada cop més crítica per als defensors perquè no podien reposar les pèrdues que patien per l'acció de l'artilleria francesa que no els donava un respir. El 8 d'agost els francesos tornaren a atacar el fort però fracassaren de nou. Llavors el general Álvarez de Castro ordenà un contraatac per destruir les bateries que massacraven el fort. El resultat fou un autèntic desastre perquè foren rebutjats pels atacants, condemnant, ara sí, la sort de la guarnició. Finalment, el 10 d'agost, després d'haver inutilitzat l'artilleria i minat els llocs sensibles del castell, la guarnició l'abandonà. Poca estona després, les mines explotaren. A diferència del setge de la guerra de Successió, Girona resistí quatre mesos més, fins al 10 de desembre de 1809.⁸⁰ L'últim capítol de la guerra del Francès s'escrigué el 10 de març de 1814 quan els napoleònics, en plena retirada, inutilitzaren el castell, i altres fortificacions, mitjançant unes mines.⁸¹

⁷⁸ BUCHER, *op. cit.*, p. 18-24. ESPRAECKMANS, *op. cit.*, p. 32-36. GRAHIT (1890), *op. cit.*, p. 37-40. CÚNDARO, *op. cit.*, p. 216-224. MINALI, *op. cit.*, p. 135-137.

⁷⁹ GRAHIT (1890), *op. cit.*, p. 49-50.

⁸⁰ PUIG, *op. cit.*, p. 62-67.

⁸¹ AMGi. MA. 1814. *Nota del modo con que el Exer cito Francés salió de estat ciudad*. 10 de març, f. 1-2v.

CONCLUSIONS

La primera conclusió a destacar seria la cronologia, ja que fins ara s'havia defensat que la construcció del complex defensiu de la muntanya de la Barrufa es feu en una única etapa durant el regnat de Felip IV (concretament, l'any 1653). Tanmateix, la realitat fou una altra, perquè podem establir almenys tres fases o períodes diferents en la construcció del castell de Montjuïc i cap d'aquestes es produí durant el regnat de Felip IV, en el qual tan sols es construï un fortí de feixina després de la retirada francesa del fallit setge de 1653. La primera fase es produí sota el regnat de Carles II, el successor de Felip IV, que és quan es va aixecar, primer un baluard, el 1675, per després convertir-lo en un fort quadrat rematat amb un baluard a cada extrem, tan sols un any més tard. La mitja lluna del sector nord es construiria un xic més tard, encara que en una data indeterminada, possiblement per reforçar la vulnerabilitat que li causava l'errònia ubicació. La construcció de la torre de Sant Joan està datada entre el 1684, un cop els francesos abandonaren el setge, i el 1694. La segona fase es realitzà durant el regnat de Felip V, quan es decidí construir una mitja lluna al cantó nord-oest atès que havia estat la part més castigada pel setge que dirigí el mariscal de Noailles durant l'hivern de 1710 i 1711, en el transcurs de la guerra de Successió. Finalment, la darrera etapa constructiva es realitzà entre el 1794 i el 1809, i comportà la construcció de tres torres al voltant del castell de Montjuïc per protegir tots els flancs. L'escassa qualitat dels materials fets servir entre el 1794 i el 1795 determinà demolir-les el 1808. Mig any més tard es tornaren a alçar perquè els francesos havien utilitzat els paratges de les torres per instal·lar-hi les bateries contra el castell de Montjuïc en el setge produït entre el juliol i l'agost de 1808. La segona conclusió a destacar seria que mai hi hagué un pla establert per fortificar la muntanya de la Barrufa sinó que s'anà a remolc de les circumstàncies bèl·liques: a cada acció militar es responia amb la fortificació del punt feble. Per tant, cal entendre que si la conflictivitat amb França hagués persistit en el temps, aquesta muntanya hauria acabat fortificada com les Pedreres. Possiblement, s'haurien demolit de nou les torres i en el seu lloc s'hauria construït, almenys, un altre fort i un reducte per cobrir tots els espais que podia aprofitar l'exèrcit francès per expugnar-lo. Finalment, respecte a l'efectivitat del castell de Montjuïc és difícil d'opinar perquè els resultats foren completament desiguals si observem la resistència que oferí en els dos grans conflictes en què participà: la guerra de Successió i la guerra del Francès. En la primera guerra fou un

autèntic fracàs perquè fou abandonat al quart dia de setge. De fet, la torre de Sant Joan oferí més resistència que el mateix castell. Per un altre costat, contra les tropes napoleòniques la capacitat de resistir fou molt superior. Tanmateix, per fer la valoració correctament, caldria posar sobre la taula els sacrificis que imposava ser una plaça forta per a Girona. Si la idea era que fos la plaça que protegís la frontera, necessàriament havia de tenir a prop un exèrcit de maniobra per intervenir tan bon punt fos amenaçada. Si tenim en compte aquesta premissa, la plaça gironina, de la qual el fort de Montjuïc era un element clau, complí perfectament la missió, ja que, en la majoria d'ocasions, es trobà sola i sense gaires esperances de rebre ajuda exterior. Com a dada il·lustrativa, tan sols en el setge napoleònic de 1808, una força exterior irrompé amb força i expulsà les tropes que assetjaven el castell de Montjuïc. En les restants ocasions la guarnició (del castell de Montjuïc i, per extensió, de Girona) hagué de fer front en solitari al perill francès.

[Recepció de l'article: 3-3-2021]

[Acceptació de l'article: 18-5-2021]